

Andrej
Blatnik

Večerni koncert

Spominjam se jasno tistega prekrasnega večera, ko je bil koncert na vrtu »Narodnega doma«, piše Ivan Cankar iz Pulja 4. julija 1898 Ani Lušinovi, sedemnajstletni gojenki nunske šole v Ljubljani. Jaz sem bil ves izgubljen in očaran od sreče; z vrta so prihajali glasovi godbe, noč je bila jasna in luna je sijala, — ah, kakó bi se jim moglo ubraniti, da bi trenutki obstali,

da bi ne zbežali takó hitro! — Glej, in jaz sem hotel vlti v veërže vso opojno krasoto tistega večera, — a ko sem prečital pesem drugo jutro, zdelo se mi je, da je en sam Tvoj pogled lepši in oboževanja vrednejši, kakor vse moje poezije. Tistega, kar bi povedal najrajši in česar je polna moja duša, ne morem izreči; kadar se čut spremeni v besedo, obledi in postane hladen in nejasen.

V Ljubljani te vrstice čakajo poštno ležeče, naslovljene z *Ana 17*; očim ne sme vedeti ničesar. To je prvo pismo; veliko jih je še, veliko pisem od tega dne dalje, dokler se ni strastna korespondenca polagoma ohlajala in se 18. aprila 1907 dokončno pretrgala. *Lep pozdrav*, je napisano na zadnji razglednici; podpisan je Ivan Cankar in še nekdo nerazberljiv, neznan. Naslovljeno ni bilo več poštno ležeče, niti ni pisano *velećenjena gospodična Ana Lušin*; naslov se glasi (prepisujemo z originala, ki ga hrani rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice s kataložsko številko 1150, kakor sploh vso Ivanovo pisarijo Ani): *Velec. gospá Ana Bregant*.

Ana je namreč že poldrugo leto poročena s svojim stanovskim tovarišem Hinkom Bregantom, učiteljem na vaški šoli pri sv. Benediktu v Slovenskih goricah. Tisti, ki išče Sv. Benedikta (danes samo Benedikta) na zemljevidu, naj se zaveda, da pri merilih, večjih od 1 : 500 000, išče zaman; pri manjših naj bo pozoren na naselja, ležeča ob cesti, ki vodi iz Maribora v Gornjo Radgono. Majhna vasica je to, nikomur posebno mar, razen tistim, ki tam živijo; Anina usoda nam v spomin priključuje Olgo Kacjan, v *Splavu Meduze* izgubljeno nekje sredi vojvodinske ravnine. In vendar je njena usoda drugačna. Zdi se, kot da se drži nasveta, ki ji ga je Cankar poslal z Dunaja, 7. marca 1904: *Omóži se! Vzemi človeka, ki bo imel toliko, da bosta živela za silo.*

*Mirno bodo tekli dnevi, še otrôk dobila morda — in kaj je drugega treba? Nič ni treba misliti in nič sanjâriti; človek je žival in edino srečen je, kadar živi popolnoma kakor žival. Ne, za otroka ni časa, za življenje ne volje, Ana piše Ivanu: imam dosti strupa pri hiši, a da bi se zastrupila, ne tega pa ne. In res, 3. februarja 1910 umre, kakor se umira v času moderne: za jetiko. Pokopana je v skupnem grobu s sestro Minko, prav tisto Minko, v katero se Cankar, zvest svojemu malobrižnemu ljubezenskemu načinu, ki sili njegove biografje k zardevanju, pred odhodom na Dunaj zagleda. Zdi se, da za to (nekoliko posmehljivo) posmrtno združitev ne gre kriviti zgolj naključja, temveč vnovič učinkuje arhetip, izražen v tistih dveh suhoparnih in znamenitih besedah *Eros — Thanatos*, ki razkazujeta premoč označenca nad označevalcem. (Kaj ni prav Cankarju desetletja kasneje posvečena smela trditev, da o nečem takem, kar naj bi se imenovalo spolnost, erotika, itn., sploh ni mogoče govoriti, še posebej ne na način pesnikunstva?)*

O Cankarju je znano vse, ali vsaj zelo blizu vsemu. O Ani le, kar je pomembnega za njeno zvezo s Cankarjem. Njegovih pisem se je ohranilo štiriinštirideset (ohranila jih je Ana), njena tri. Za Cankarjeva pisma je pisano, da sodijo med najlepše ljubezenske izpovedi v slovenski literaturi in med najbolj dovršeno ljubezensko korespondenco slovenskih ustvarjalcev, če ne v sam njen vrh. O Aninih si je besedo privoščil samo Ivanov manj znani bratranec, in še ta piše le, da so pisana s *svinčnikom*. Cankar je izšel, še izhaja in bo najbrž izhajal tudi v prihodnje v številnih knjigah, zbranih in izbranih delih, v posebni knjigi je na voljo celo bibliografija; Ana je objavila eno samo črtico v *Domačem prijatelju* Zofke Kvedrove, ki se ga piscu teh vrstic ne zdi plodno izsledovati po zaprašeni arhivskih policah. (Na tem mestu se zazdi, da je fraza tu zato, da prikrije resničnost: v resnici polic sploh ni več, in na njih ni kaj iskati.) Tako pač je, pod prevleko časa se ohranijo drobci, ostalo se porazgubi, potone, izgine, se prelije, minula stoletja se zdijo kot današnji dnevi — — in že smo, recimo, v slavističnem seminarju, kjer študentke, kakor piše naš zanesljivi poročevalec, z zapisovanjem počasi zradirajo v drobno popisane zvezke dokončnih zavezanosti; o Ani Lušinovi vedo, da ima nekakšno povezavo s Cankarjevo Ano Rudovo, ki ji je v drugem dejanju *Jakoba Rude* nasvetovano: *Taki ljudje, kakršen je on (on, to je slikar in boem Dolinar, podobni tudi kakšnemu drugemu boemu, manj slikarju, pa bolj pisatelju), so lahkomišelní in gledajo samo na zabavo. Kakor je delal najbrž z drugimi, tako bi napravil s teboj. Kratkočasil bi se, dokler bi mu uga-jala, in potem bi te mirno odslovil. Tako delajo. In on je vrh tega umetnik . . .* Vedo, da je tako, ta dekleta, zgrbljena v klopeh predavalnice, vedo, da so umetniki kot po pravilu nezanesljivi, celo zapiti ljudje, morda niti nadarjeni niso, neprimerni za navezavo torej, ampak nekaj jim vendarle natiho šepeta, da bi bilo lepo uiti zanesljivosti oštevilčene študijske klopi v NUK . . . O hrepenenje, o Lepa

Vida! Naj se ne izpolni, da bo lahko trajalo, prvi pomladni dnevi so, popki se razpirajo, popis atmosfere se komajda lahko izogiba zadnji meji dobrega okusa, in komajda je mogoče slediti zavzetemu seminaristu, ki navaja, da je ohranjenih pet rokopisov Cankarjeve pesmi, sprva naslovljene *Večerni koncert*, pozneje poimenovane po prvi vrstici, vsaj še dva pa sta izgubljena, med njima prvi. Aškerčeva, Regalijeva in Golarjeva varianta se sicer razlikujejo dovolj za tekstno kritiko in analizo, za naš namen pa ne, pravi nekoliko preneglo, skorajda nevrotično besedujoči študent, in takoj primakne, da je prva od obeh v tem seminarju obravnavanih variant datirana s 16. julijem 1898 in poslana Ani na njeno željo dne 27. avgusta istega leta, skupaj s pripombo: *hotel sem opisati tisti krasni večer, ko je bil koncert na vrtu Narodnega doma in si prišla v park, da sem govoril s Tabo. A kako daleč je od teh verzov do resnice...* Fant razdeli ciklostilne liste, s katerih prepisujemo:

Jaz sem Te čakal
 Ob poznem mraku . . .
 In z mano so čakali
 Beli cvetóvi,
 In tam nad vrhóvi
 So tiho plákali
 Mehki glasóvi
 Oddaljenih strun . . .

Sence globôke
 So se razdelíle,
 Tvoje plašne rôke
 So razgrnile
 Zavéso temnú . . .
 Kakó sva se ljubila
 V poljubih vročih,
 V besedah polglasnih, šepetajóčih . . .
 Visoko na plavem polji
 So vztrepetavále
 Srébrne zvezde,
 In naokóli
 So pesmi zaljubljene plávale . . .

Odprla se je čudovíta noč . . .
 Tisto noč so zapeli
 Zmagoslavni zvonóvi;
 Kakó so vstájali
 Čudoviti glasóvi
 Pod zvezdámi drhtéčimi,
 Kakó so prihájali

Bliže in bliže
 S koráki šuméčimi . . .
 Ana — Anica — ljubica moja —
 To je nájina duša, Anica!
 Duša nájina plava na perótih neizmernih
 V teh pesmih večernih,
 Po neskončnem nebu,
 In vsa ta čudovíta noč naokrog —
 To je poezija, to je bog,
 To je nájina duša, Anica . . .

In luna je vstájala . . .
 Strune so sanjale
 Árijo méhko
 Iz »Margarete« . . .

To pesem, hiti razvneti mladenič, je Cankar poslal v objavo Aškercu za Ljubljanski zvon, kar dvakrat jo je poslal, a brez uspeha, Aškerc pesmi ni objavil, prvič je natisnjena šele v drugi izdaji Erotike leta 1902. Ta varianta, zatrjuje seminarist, pa je spremenjena, celo osupljivo drugačna. Prepišimo jo s ciklostiranega tipkopisa, kakor smo storili s prvo.

Jaz sem te čakal
 ob poznem mraku
 in z mano so čakali
 beli cvetovi
 in tam nad vrhovi
 so tiho plakali
 mehki glasovi
 oddaljenih strun.

Sence globoke
 so se razdelile,
 tvoje plašne rôke
 so razgrnile
 zaveso temno . . .
 Kak sva se ljubila
 v poljubih vročih,
 v besedah polglasnih, šepetajočih.

Visoko na sinjem polji
 so vztrepetavale
 srebrne zvezde
 in naokoli
 so pesmi zaljubljene plavale.

Odprla se je čudovita noč.
 Tisto noč so zapeli
 zmagoslavni zvonovi;
 kakó so vstajali
 njih prešerni glasovi
 pod zvezdami drhtečimi,
 kakó so prihajali
 bliže in bliže
 s koraki šumečimi . . .

Ana, Anica, ljubica moja,
 to je najina duša, Anica!
 Duša najina plava na perotih neizmernih
 v teh pesmih večernih
 po neskončnem nebu,
 in vsa ta čudovita noč naokrog
 to je ljubezen, to je Bog,
 to je najina duša, Anica . . .

Luna je vstajala,
 strune so sanjale
 arijo mehko
 iz Margarete.

Tako, neučakano krili z rokami govorec, zdaj vidimo, ne bodimo malenkostni, nekatere razlike lahko izpustimo, v pismu je Cankar začel vsako vrstico z veliko črko, bil je esteta, zapisan tudi vizualnemu sprejemu besedil, česa vsega ni počel s svojimi rokopisi, ob robu dramskim tekstom je izrisoval podobe nastopajočih, nesrečnemu Schwentnerju je natančno sporočal, kakšen naj bo papir za natis, kako naj bo narejena naslovka. (Dovolimo si opombo: kasneje neki veliki zgodbar mimogrede zapiše: *biti se pravi biti fotografiran.*) In česa ne moremo izpustiti? Vidite, Cankar je v prehodu iz prve v drugo varianto (kolikor nam je znano, sta to, historično gledano, druga in sedma varianta) interpunkcijsko znamenje treh pik («. . .») kar sedemkrat spustil oziroma zamenjal z drugim, manj vpadljivim . . . Storil je še nekaj manjših, tako rekoč lepotnih popravkov, ampak — tu navdušenec tekstne analize za trenutek zastane, kakor zahteva cezura dobre dramaturgije — ampak pogledajte, v prvi varianti se 31. verz glasi *Ana — Anica — ljubica moja* —, le kje so meje slabega okusa, bi se lahko reklo, zdi se skoraj nemogoče, da bi bil prvi mož naše literature zapisal tako sladkobno neslanost. Druga varianta *Ana, Anica, ljubica moja*, je v tem pogledu že bolj kultivirana. V 37. verzu je *poezija* spremenjena v *ljubezen*, *bog* pa v *Bog*, kar se zrcali s spremembo *Te v te* v prvem verzu. In konča se prvič z »Margareto«, drugič z *Margareto*. Ampak povrnimo se znova k 31. verzu, povzdigne glas besedujoči,

kot da mu ne bi bilo tuje upanje, da zbudi v zdolgočasnem publikumu zanimanje za še nerazkrite strani slovenske literarne zgodovine. Zamislimo si Ivana in Ano v parku poletnega večera, sugerira, tema, v daljavi godala ubirajo nežne melodije, sama sta, scenografija je dovolj zgovorna, sledimo loku pesmi, čakanje belih cvetov, razdelitev senc, roke razgrnejo zaveso, vroči poljubi, vztrepetavanje zvezd, odpre se čudovita noč . . . bolj ali manj nedvoumno je, kaj ta veriga v svojem metaforičnem jeziku pravzaprav označuje, in nato so zapeli zmago-slavni zvonovi; kakó so vstájali čudoviti glasóvi pod zvezdami drhté-čimi, kakó so prihájali bliže in bliže s koráki šuméčimi . . . Vse je jasno, s stisnjenim glasom izreče seminarist, nato, po prelomnem 31. verzu, se stopnjevani notranji ritem umiri, kakor bi bilo v skladu z našimi predvidevanji pričakovati, v sedanjih okoliščinah se verz *Ana — Anica — ljubica moja* — zdi povsem umesten, beremo ga kot pristen ostanek neartikulirane govornice ob trenutku spolnega viška; za njim kajpada sledi umiritev. Torej, preleti poročevalec svoje poslušalstvo z zvedavim pogledom, v četrti kitici prve variante pesmi ugotavljamo po vseh dramaturških in fizioloških pravilih zabeleženo poročilo o spolni združitvi.

V drugi varianti pa se naše domnevanje že zdi pretirano in neosnovano, pohiti študent, ko se v ozadju sliši nevsiljivo, pa vendar zaznavno profesorjevo pokašljevanje. Poprejšnja sugestivnost izgineva. Zakaj ta sprememba, se vpraša govorec, in že v isti sapi pojasnjuje: morda gre za Cankarjev samocenzurni poseg v besedilo? Odnos do obravnave tako kočljivih tem v tistem času je znan, Cankar ga je lahko izkusil sam, devetnajstodrugega se še ni povsem ugasila žerjavica Jegličevega ognjišča, na katerem je preminilo sedemsto od tisoč izvodov Erotike, izšle konec marca 1899 in požgane v začetku aprila. (Zdaj pisec tega besedila dviguje pogled s tipkovnice pisalnega stroja in jemlje s knjižne police enega izmed preostalih primerkov; previdno jo tehta na dlani in nejeverno zmajuje z glavo — kaj je v tej knjižici takega, da jo je bilo treba sežgati, in kaj takega, da jo je bilo treba, prvenec, pokupiti tristo izvodov v borih nekaj dneh? Pisec ne razume, uvršča zvezčič nazaj med druge in se razmišljen vrača k rokopisu.) Ogenj s tega pogorišča še danes odseva na mnogih obrazih; Cankar pa si zanesljivo ni želel, da bi tudi drugo izdajo doletela usoda prve in je morda temu primerno previdno ravnal.

Druga, nič manj preprosta možnost je, da je Cankar, ko se je sčasoma njegova ljubezen shladila, preprosto videl zvezo z Ano povsem drugače, pravi razgreti mladenič, a videti je, kot da bi se nekoliko sključil, in zdaj prvič zalista po besedilu, ki leži pred njim. Ne nazadnje, nadaljuje, velja opozoriti na omembo arije iz »Margarete«, ki napoveduje slab iztek zadeve, saj je Marjetica od Goetheja naprej simbol tragične ljubezni, in res, iz Cankarjeve biografske skušnje se vsaka zveza z njim izkazuje kot tragična; Ana Lušinova ni izjema. In kakor nastopa »Margareta« v prvi varianti v narekovajih, torej le

kot ime arije, kot dejstvo zunajliterarne resničnosti, je v drugi varianti že brez narekovajev, torej simbol; nesreča ljubezenske zveze je že povsem razvidna.

Upoštevati je treba, dodaja referent, zdaj že z mnogo tišjim glasom kot spričetka in kot bi dovoljeval razpotegnjeni prostor pritlične, občestne predavalnice, upoštevati je treba, da je prva varianta navezana na konkretno skušnjo, ni časovne distance, zato je usmerjena bolj v verističen popis, ali je tak vsaj dopuščen (nasmihamo se ob misli, da se ubogi fant s tem spušča v negotov bestiarij psihoanalize!) v polju neizgovorjenega, ki se med drugim odpira tudi z interpunkcijskimi znamenji, s tremi pikami... Druga varianta se bolj nagiba k alegoričnemu, tako rekoč platonskemu doživetju ljubezni. Temu v prid govori tudi zamenjava z veliko pisanih besed, prvič *Te* in *bog*, drugič *te* in *Bog*. V čutnostni varianti Ženska seveda prevlada nad bogom (zdi se, kot da se tedaj v zadnji vrsti sedeči profesor prizanesljivo nasmehne) in ima tudi v formalni izpeljavi hierarhično višje mesto, v drugi varianti pa čutnost prepušča prostor sentimentu in ženska zdrsnje po hierarhični lestvici navzdol, je poročevalec neprizanesljiv. In še (zdaj seveda ni več mogoče odnehati, se zaveda seminarist, naj bo ekskurz še tako zgrešen): v prvi varianti Ana kot konkretna oseba še prevladuje in je važnejša od zgolj erotične združitve, ki jo poseblja bog — in *vsa ta čudovita noč naokrog — to je poezija, to je bog* —, pozneje je položaj spremenjen. Bog je sicer še bolj nedvoumno simbol za erotično združitve — *in vsa ta čudovita noč naokrog, to je ljubezen, to je Bog, to je najina duša, Anica* —, vendar stopi ženska kot celovito bitje v ozadje, v ospredju je njena erotična komponenta oziroma tisti njen del, ki se združi s pesnikom v skupno dušo, sklene študent sunkovito, s komaj še slišnim glasom, pritajeno zasope, pograbi svoje liste in se nanagloma, ne da bi opravil formalnost in povprašal po vprašanih, požene v zavetje svoje klopi. Profesor se lenobno privzdigne, ozre se po učilnici, no, tudi tako je mogoče, reče brez posebnih poudarkov in zlagoma, z drsajočimi koraki zapusti prostor; vrata pusti odprta, seminar je končan.

Zato pa naša zgodba še traja in bo trajala še 48 tipkanih vrstic, dokler se nanagloma ne konča (in prične neka nova, bi porekli, če bi hoteli prekomerno modrovati); nedolgo zatem, ko se gruča študentk in nekaj študentov slavistike prerine skozi vrata predavalnice, vidimo fanta, čigar besede smo maloprej zapisovali, kako počasi korači vzdolž Titove ceste v smeri proti Bežigradu; spremlja ga dekle, najverjetneje kolegica s fakultete, vendar nam mrak poznega večera že preveč zakriva poteze njenega obraza, da bi mogli z gotovostjo presoditi. Topel večer je, a komaj kdo na ulicah — kakor da bi vsi spremljali kak mednarodni nogometni spopad prek migetajočih zaslonov, bi pomislil tisti, ki ljubi nezapletene razlage. Molčita, naša sprehajalca, zavijeta pod svetleči se optikov izvesek in prečkata travnato površino; fant je potegnen vase, skrbno motri tla pred sabo in si prižema roke

k telesu, dekle gleda strmo predse in ga le občasno oplazi z naglim, pritajenim pogledom. Fant zavije s poti, kar nenadoma sta v zaslonu grmičevja, na zadnjem dvorišču stare stavbe, fant zaokroži po širokem zidu, ki se boči pred njima, in na katerem ni niti enega razsvetljenega okna, roka mu zastane v zraku, ko spregovori.

Vidiš, tukaj je stanovala.

Nato zastane, pomolči, pa nadaljuje.

Tukaj je bil v Aninem času velik park, poln različnega okrasnega drevja, preprežen s kostanjevimi drevoredi. Tu sta se dobivala, tam počez pa je igrala godba. Pri Narodnem domu. Tudi tistega večera sta se dobila. Prav tu.

Dekle se molče pomakne globje v temo, stisne se k zidu.

Okna stanovanja so gledala na drugo stran, proti Tivoliju, reče on bolj zase, ona se je izmuznila, najbrž skozi stranski izhod, Cankar jo je čakal v parku . . .

Ona se obrne k njemu, popravi si lahko poletno krilo in čaka, naslonjena z dlanmi na grobi rdečerjavi omet.

Ni več tega parka, nobene godbe ni nocoj, oba sta že umrla, ampak večer je prav tako tih, zvezde na nebu nič drugačne . . . poizkušaja on nekaj izreči, pa se zdi, da niti sam ne ve, čemu pravzaprav vse to govoričenje, ki ga noče in noče biti konec. Končno se zazre svoji spremljevalki v obraz, odpre usta, na kratko zasope, kot bi hotel zadržati izrekanje neizrekljivega, potem pa se le odloči in razločno izgovori svoje vprašanje.

Ali tudi ti misliš, da je vseeno, če tedaj sta ali nista?

(In upam, bralec, da tudi ti skupaj z menoj in tem ubogim slavi-stom lahko začutiš, kako počasi minevajo trenutki, kako nestrpno pričakujejo odgovora, ko dekle napne svoje telo in prične razpirati ustnice, kako zares gre, ko čakamo njenega odgovora, naj se nam — nam vsem, razen spraševalca — zdi še tako nepomemben, upam, da ta trenutek tudi ti z njim spoznavaš, kako vse, kar je bilo in minilo, nekako nedoumljivo še zmeraj, še *zdaj* obstaja — v vsakem in vseh trenutkih, upam, da s tem spoznanjem pomirjen, pričakuješ njen odgovor, kajti ona spregovarja!)

Prideš? vpraša.

VIRI:

- Bernik, France: opombe k Ivan Cankar, ZD II, DZS 1968
 Borges, Jorge Luis: The Book of Sand, Penguin 1980
 Cankar, Ivan: Erotika, L. Schwentner 1902
 Jakob Ruda, L. Schwentner 1900
 Pisma II, ZD XXVII, DZS 1971
 Cankar, Izidor: opombe k Pisma Ivana Cankarja, DZS 1948
 Godina, Karpo: Splav Meduze, Viba film/RTV Beograd 1980
 Juvan, Marko: Preda(va)nje, Sodobnost 6—7/1982
 Koren, Evald: predavanja iz literarne retorike na FF, 198/83
 Munda, Jože: opombe k Ivan Cankar, ZD XXVII, DZS 1971
 Problemi-razprave, 163—168/1976